

A GYERMEKI JOGOK ALAKULÁSA ÉS ÉRVÉNYESÜLÉSE A FELBOMLÓ CSALÁDBAN

THE DEVELOPMENT AND ENFORCEMENT OF CHILDREN'S RIGHTS IN A FAMILY IN BREAKDOWN

Erős Dóra*

Absztrakt

Ezen cikk a gyermeki jogok történetének és fejlődésének bemutatására, valamint azok érvényesülésére koncentrál a felbomló családokban. Elemzi az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének szerepét, a jogi és szociális kereteket, amelyek védik a gyermekeket a házasság felbontása, különélés és családi konfliktusok esetén. A kutatás célja, hogy feltárja a gyermekek jogainak jelenlegi kihívásait és lehetséges megoldásait, különös figyelmet fordítva a gyermekek tapasztalataira és igényeire a család felbomlása során.

Kulcsszavak: gyermeki jogok, felbomló család, szülői felügyelet, kapcsolattartás, gyermek érdeke

Abstract

This article focuses on the history and development of children's rights and their implementation in families in transition. It analyses the role of the United Nations Convention on the Rights of the Child, the legal and social framework that protects children in the event of divorce, separation and family conflicts. The research aims to explore current challenges and possible solutions to children's rights, with a particular focus on the experiences and needs of children during a family breakdown.

Keywords: children's rights, family breakdown, parental custody, contact, best interest of the child

Bevezetés

Kutatásom a gyermeki jogok történetének és fejlődésének átfogó bemutatásával foglalkozik, különös tekintettel arra, hogy ezek a jogok miként érvényesülnek felbomló családokban. A gyermekek, mint a társadalom legsebezhetőbb tagjai, különleges védelemre szorulnak, különösen akkor, amikor családjuk széthullik válás, különélés vagy más családi konfliktus következtében. Ilyen helyzetekben a gyermeki jogok biztosítása rendkívül fontos, hiszen ezek a gyerekek gyakran nehéz érzelmi és fizikai körülmények között találják magukat.

* Erős Dóra, ötödéves, nappali tagozatos joghallgató, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, eros.dora00@gmail.com; Konzulens: Prof. Dr. Paulovics Anita, intézeti tanszékvezető, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Államtudományi Intézet, Alkotmányjogi Tanszék, jogani@uni-miskolc.hu

A cikk az ENSZ 1989-es Gyermekjogi Egyezményének jelentőségét is tárgyalja, amely mérföldkőnek számít a gyermekek jogainak nemzetközi szintű elismerésében és védelmében. Az egyezmény nemcsak jogi dokumentum, hanem szemléletváltást is hozott, amely a gyermekeket önálló jogalanyokként ismeri el. A tanulmány különösen arra fókuszál, hogy felbomló családok esetében milyen jogi eljárások és szociális szolgáltatások szükségesek a gyermekek védelméhez, például a gyermekelhelyezési, láthatási jogok és a gyermekvédelmi intézmények szerepének elemzésével.

Ezen túlmenően a kiemeli a gyermekek tényleges tapasztalatainak és igényeinek fontosságát a döntéshozatali folyamatokban. A gyermekek meghallgatása, érdekeik és jogaik figyelembevétele nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megfelelő védelmet és támogatást kapjanak. Célja, hogy átfogó képet nyújtson a gyermeki jogok aktuális helyzetéről, a felmerülő kihívásokról és lehetséges megoldásokról, különös figyelmet fordítva a család felbomlásából eredő sajátos problémákra.

Bevezető gondolatok

Tanulmányomban a gyermeki jogok kialakulásának és fejlődésének részletes elemzésére törekszem, különös hangsúlyt fektetve arra, hogyan valósulnak meg ezek a jogok a családok felbomlásának esetében. A gyermekek, mint a társadalom legkiszolgáltatottabb csoportja, fokozott védelmet igényelnek, különösen akkor, ha családjuk válás, különélés vagy más konfliktus miatt széthullik. Ilyen helyzetekben a gyermeki jogok érvényesítése kiemelten fontos, hiszen a gyermekek gyakran súlyos érzelmi és fizikai nehézségekkel szembesülnek.

A kutatás az ENSZ 1989-es Gyermekjogi Egyezményének jelentőségét is tárgyalja, amely mérföldkőnek számít a gyermekek jogainak nemzetközi szintű elismerésében és védelmében. Az egyezmény nemcsak jogi dokumentum, hanem szemléletváltást is hozott, amely a gyermekeket önálló jogalanyokként ismeri el. A dolgozat különösen arra fókuszál, hogy felbomló családok esetében milyen jogi eljárások és szociális szolgáltatások szükségesek a gyermekek védelméhez, például a gyermekelhelyezési, láthatási jogok és a gyermekvédelmi intézmények szerepének elemzésével.

Ezen túlmenően a munka kiemeli a gyermekek tényleges tapasztalatainak és igényeinek fontosságát a döntéshozatali folyamatokban. A gyermekek meghallgatása, érdekeik és jogaik figyelembevétele nélkülözhetetlen ahhoz, hogy megfelelő védelmet és támogatást kapjanak. A dolgozat célja, hogy átfogó képet nyújtson a gyermeki jogok aktuális helyzetéről, a felmerülő kihívásokról és lehetséges megoldásokról, különös figyelmet fordítva a család felbomlásából eredő sajátos problémákra.

1. A gyermeki jogok kialakulása és fejlődése

1.1. A gyermeki jogok történeti fejlődése

A gyermekek helyzete az ókortól napjainkig jelentős változáson ment keresztül. Ennek a fejlődésnek a mértéke jól látható, ha összehasonlítjuk a római jogban elfogadott „atyai hatalom” és a mai nemzetközi „szülői felelősség” fogalmát. Míg korábban az alá-fölrendeltségi viszony volt jellemző, ma már inkább mellérendeltségi viszonyról beszélhetünk.¹ A gyerekek státusa hosszú ideig azon az elgondoláson alapult, hogy a gyerek a család passzív tagja, aki felett a szülők rendelkeznek, és különösen az atyai hatalomnak alárendelt lényként tekintettek rá. A római jogban a gyermek helyzetét a családfő, vagyis a pater familias által gyakorolt atyai

¹ SOMFAI Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. A doktori értekezés tézisei, Pécs, 2007, 3.

hatalom (*patria potestas*) határozta meg, amely – néhány kivételtől eltekintve – egészen a családfő haláláig fennállt, függetlenül attól, hány éves volt a gyermek.²

A jog leginkább a gyermek vagyonának kérdéseiben bírt jelentőséggel. A szülői autoritás dominanciája, valamint a család autonómiája hosszú időn át akadályozta a gyermeki jogok fejlődését. Ez a felfogás összefüggött azzal a széles körben elterjedt hiedelemmel, hogy a felnőttek mindig a gyermekek legjobb érdekeit tartják szem előtt, és eszerint is cselekszenek.³

A középkorban a gyermekekkel szembeni érzékenység hiánya volt jellemző, és ha a gyermek túlélte anyja vagy dajkája gondoskodása nélkül, akkor a felnőttek társadalmának részének tekintették. A középkorban általános volt a magas gyermekhalandóság, ami miatt a szülők gyakran érzelmi távolságot tartottak gyermekeiktől, hogy megvédjék magukat a veszteség fájalmától.

A polgárosodás kezdetével kezdett a gyermekkor különálló életszakasszá válni. Ekkor szűnt meg a gyermek teljes önállósága, és a szülők, valamint az iskolák egyre inkább arra törekedtek, hogy a nevelés révén formálják a gyermek jellemét.⁴ Az állam ebben az időszakban fokozatosan kezdett felelősséget vállalni a gyermekek védelméért, amit jogi szabályozásokkal és hatósági intézkedésekkel valósított meg. A jogi eszközöknek képesnek kell lenniük arra, hogy a kiszolgáltatottak védelmében, szükség esetén, közbelépjenek. Ez magában foglalja azt is, hogy indokolt esetekben a szülői jogok gyakorlását korlátozni lehet.⁵

Napjainkban mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás területén fokozódó figyelem irányul a gyermeki jogok érvényesítésére. Egyre több nemzetközi és nemzeti jogszabály, valamint dokumentum születik a gyermeki jogok védelmében, és ezek a jogszabályok egyre hangsúlyosabban jelennek meg a jogalkalmazók döntéseiben is.⁶ Ellen Key 1902-ben megjelent könyvében megfogalmazott jóslata, miszerint a 20. század a gyerekek évszázada lesz,⁷ valóban beigazolódott, hiszen ebben az időszakban ismerték el széles körben, hogy a gyermekeket speciális védelem illeti meg, és különleges jogok vonatkoznak rájuk. A 20. századot tekinthetjük a gyermeki jogok fejlődésének legfontosabb korszakának, amely során a gyermekek státusza és jogi helyzete alapvetően megváltozott, biztosítva számukra a védelmet és támogatást, amelyre szükségük van.

1.2. A nemzetközi szabályozás lépcsőfokai

1.2.2. Az 1924-es Genfi Nyilatkozat

Az emberi jogok, és így a gyermeki jogok szabályozása a nemzeti jogokban fejlődött ki, és csak később terjedt ki nemzetközi szintre.⁸ Kezdetben csak problémás területeken biztosították a gyermeki jogokat, mint például a gyermekkereskedelem, gyermekmunka, prostitúció, amelyek az államhatárokon túl is megjelentek.⁹ Az első nem kötelező erejű dokumentum, a Genfi Nyilatkozat 1924-ben született meg, amely kimondta a gyermekek védelmének általános igényét, azt, hogy az éhező gyereket táplálni kell, a beteget gyógyítani, a szellemi fejlődésben

² FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 247.

³ ANNE MCGILLIVRAY: The Long Awaited: Past Future of Children's Rights, Leiden, International Journal of Children's Rights 2013/21, 227.

⁴ LUX Ágnes: Ki a gyermek? A gyermekkor specialitásai – előadás, 2015. október 16.

⁵ MCGILLIVRAY i. m. 227.

⁶ FILÓ Erika – KATONÁNÉ PEHR Erika: Gyermeki jogok, szülői felelősség és gyermekvédelem, ORAC Kiadó, Budapest, 2022, 25.

⁷ PUKÁNSZKY Béla: A gyermekkor története, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2001, 19.

⁸ WELLER Mónika: A gyermekek jogai a nemzetközi egyezmények alapján, Jogi tanulmányok 1995/1, 295.

⁹ Például a leánykereskedelem elnyomása tárgyában, 1904. május 18-án megkötött nemzetközi egyezmény.

elmaradottat támogatni, a züllés útjára lépőt jó útra téríteni, az árva és elhagyott gyermekeket összegyűjteni és támogatni.¹⁰ A dokumentum hangsúlyozta a nemzetközi együttműködés fontosságát, de nem írt elő állami kötelezettségeket. 1945 után az ENSZ vette át a gyermeki jogok védelmét, és 1946-ban létrehozták az UNICEF-et.¹¹

1.2.3. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Ezt követte az 1948 decemberében az ENSZ közgyűlése által elfogadott határozat, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. A benne foglalt egyetemes jogok minden embert, így a gyermekeket is megilletik, és habár a gyermekek védelmében csak néhány rendelkezést tartalmaz, de a 25. cikk kiemeli, hogy a gyermekkor különleges gondoskodásra, támogatásra jogosít, valamint megtiltja a törvényes és törvénytelen gyerekek közötti különbségtételt a szociális jogok biztosítása területén.

1.2.3. Az 1959-es Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozat

Az ENSZ 1959. november 20-án elfogadott Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozata elismerte, hogy a gyermeknek különös védelemre és gondozásra van szüksége, mind születése előtt, mind után. Bár nem tartalmazta a gyermekjogok teljes körű felsorolását, felhívta a figyelmet a diszkrimináció tilalmára, a gyermek érdekének elsődlegességére, a gyermekek védelmének és segélyezésének fontosságára, az egészségvédelemre és a káros munkavégzés tilalmára. Ekkor a gyermek még a jogosultságok tárgyaként, nem alanyaként jelent meg.¹²

1.2.4. A Gyermekjogi Egyezmény

A 1989-ben elfogadott Gyermek Jogairól szóló Egyezmény komoly változásokat hozott, és az ENSZ valamint az UNICEF tevékenysége nyomán jött létre az államok közötti hatékony együttműködés a gyermekek védelmében. Az Egyezmény szerint gyermeknek számít az a személy, aki a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve, ha a nemzeti jogszabályok korábban elismerik a nagykorúságot. Célja a gyerek fizikai és szellemi érettségének hiánya miatt különleges védelem és támogatás biztosítása, és hogy a gyermek felkészüljön az önálló életvitelre. Három fontos pillérre épült: gondoskodás-ellátás, védelem és a részvétel joga.¹³ Az Egyezményben foglalt jogok minden megkülönböztetés nélkül megilletik a gyermekeket, és figyelembe kell venni az érdeküket a hivatali eljárásokban. Minden gyermeknek joga van az élethez, az egészséges fejlődéshez, a név- és állampolgársághoz, valamint a családban való nevelkedéshez. Az ítélőképességgel bíró gyermeknek biztosítani kell, hogy nyilatkozhatson az őt érintő kérdésekben, figyelemmel korára és érettségére. A szülők közös felelőssége a gyermek nevelése és fejlődése, mindig szem előtt tartva a gyermek mindenek felett álló érdekét.¹⁴

Az Egyezmény végrehajtásának ellenőrzésére 1991-ben független szakértőkből Gyermekjogi Bizottságot hoztak létre, amely nyomon követi a részes államok végrehajtását. Mivel egyes rendelkezései tág értelmezésre adnak okot, a jogalkalmazóknak nagy mozgásterük van, ezért a részes államoknak ötévente jelentést kell benyújtaniuk az Egyezmény

¹⁰ REIDERNE BÁNKI Erika: A gyermek érdeke a felbomló családban, Győr, 2014, 49.

¹¹ http://www.unicef.org/about/who/index_history.html (Letöltés ideje: 09.16.).

¹² NYITRAY Zsuzsanna: A gyermekjogi egyezmény 3. cikk 1. bekezdésének értelmezési és alkalmazási nehézségei, 200.

¹³ FILÓ – KATONÁNE PEHR i. m. 39.

¹⁴ A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény.

végrehajtásáról. Ez segít rászorítani az államokat az Egyezmény tiszteletben tartására és a megszegés megakadályozására.¹⁵

1.3. Az aktuális hazai szabályozás rövid áttekintése

Hazánkban alapvetően három formában valósul meg a gyermekek jogainak szabályozása:

- a minden emberre érvényes jogok megerősítése a gyermekekre vonatkozóan, elsősorban az alkotmányon belül;
- a kizárólag vagy főleg gyerekekre vonatkozó jogok, döntően a Gyermekvédelmi törvényben, valamint a Családjogi törvényben;
- bizonyos területeken a gyermekek tekintetében speciális szabályozás található, mint például a Polgári Törvénykönyvben vagy a Büntető Törvénykönyvben¹⁶

Továbbá három csoportba sorolhatjuk a gyermekeket megillető jogokat:

- Első csoportba azok a jogok tartoznak, amelyek mindenkire vonatkoznak, tehát ugyanúgy megilleti a kiskorút, ahogy a nagykorút. Ilyenek például az élethez, az emberi méltósághoz való jog, a szabadsághoz.
- Második csoportba azok a jogok tartoznak, amelyek szintén megilletik a gyermeket, csak ezeket életkori sajátóságukra tekintettel nem tudják gyakorolni. A csecsemő például nem tud élni gyülekezési jogával, szólás-szabadságával, lelkiismereti és vallásszabadságával.
- A jogok harmadik csoportjába az tartozik, amikor a gyermeknek szintén van joga, de azt szülője, gyámja, törvényes képviselője gyakorolja vele együtt vagy helyette. Ilyenek, ha szükséges igénybe venni a jogorvoslathoz, a tisztességes eljáráshoz való jog, a tulajdonjog, vagy az iskolaválasztás joga.¹⁷

Alaptörvényünk több cikke is utal a gyermeki jogok biztosításának elsődlegességére, szavatolja például, hogy „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket”.¹⁸ Kifejezi továbbá, hogy „minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz”¹⁹, azt azonban nem részletezi, hogy mindezt kinek kell biztosítani számukra. Tisztázza azonban a gyermekeket terhelő köteleességet is, miszerint „a nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.”²⁰ Az Alaptörvény XVIII. cikke is utal a gyermekeket megillető jogokra: „a gyermekek foglalkoztatása – testi, szellemi és erkölcsi fejlődésüket nem veszélyeztető, törvényben meghatározott esetek kivételével – tilos. Magyarország külön intézkedésekkel biztosítja a fiatalok és a szülők munkahelyi védelmét.” Az oka annak, hogy nem rendelkezik taxatív a gyermekeket megillető jogokról az, hogy a New Yorki Egyezmény a jogrendszerünk része azáltal, hogy alapelvei beépültek mind a szülőket, mind az állami hatóságok, gyermekekkel kapcsolatba kerülő egyéb személyekre nézve kötelező jogszabályokba.

A kiskorú gyermek érdekének védelme a Ptk. Családjogi Könyvének alapvető céljai között szerepel, deklarálja, hogy: „E törvény alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekére figyelemmel, jogait biztosítva kell eljárni.” Külön alapelveket fogalmaz meg, kimondja a gyermek mindenekfelett álló érdekét, és annak jogaival karöltve a fokozott

¹⁵ <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermekjogi-egyezmeny/> (Letöltés ideje: 2024.09.16.).

¹⁶ GÁSPÁR Károly: A gyermekek jogok magyarországi szabályozása. Család, Gyermek, Ifjúság I. szám, 2002, 29.

¹⁷ ZSÍROS Annamária: A gyermek, mint az alapjogok alánya. Miskolci Egyetem (2014).

¹⁸ Magyarország Alaptörvénye XV. cikk (5) bekezdés.

¹⁹ Magyarország Alaptörvénye XVI. cikk (1) bekezdés.

²⁰ Magyarország Alaptörvénye XVI. cikk (4) bekezdés.

védelmét, ami egyrészt megkívánja, hogy a gyermek érdeke elsődleges szempont legyen a vele kapcsolatos jogviszonyokban, másrészt, hogy az őt érintő kérdésekben tájékoztassák, és véleményét korára, érettségére figyelemmel, kellő súllyal figyelembe vegyék.²¹

A Ptk. az alapelveken kívül tartalmazza a gyermekközpontú igazságszolgáltatást biztosító rendelkezést, amely szerint elsődlegesen a gyermek érdekét kell figyelembe venni a házasság felbontásakor,²² a kapcsolattartás szabályozásában, a szülői felügyeleti jog gyakorlásakor és a gyermek tartásának rendezésekor is.²³ A gyermek érdeke elsősorban a házasság felbontásának jogkövetkezményeinek megállapítása és rendezése körében érvényesül, amit a Ptk. minden gyermeket érintő joghatás tekintetében külön is megállapít, nem csak az alapelveknél. A lakáshasználat vonatkozásában a gyermek lakáshasználati jogáról önálló szakasz szól,²⁴ amelynek célja a gyermek lakhatásának biztosítása, és a lakáshasználattal kapcsolatos konkrét rendelkezések is áthatják. A Családjogi Könyvben megjelenik a gyermek döntésekbe történő bevonása²⁵ és érdekének elsődlegessége a szülői felügyelet tekintetében, különösen a különélő szülő és a gyermek kapcsolatát, valamint a különélő szülő jogait és kötelezettségeit illetően.²⁶ Ezekkel a szabályozásokkal a gyermekek igazságszolgáltatásban történő részvételi jogát biztosítja.

2. A szülői felügyelet

2.1. A szülői felügyeletről általában

A kiskorú gyermeknek joga van a gondviselésre, nevelésre, valamint törvényes jogainak és érdekeinek védelmére. A gyerek nem képes saját létfenntartását biztosítani, ezért gondozásáról, neveléséről és taníttatásáról másoknak kell gondoskodniuk, elsősorban a szüleinek. A szülőktől elvárjuk, hogy a gyermek jogait ne használják fel visszaélésre, cselekedeteik a gyermek javát szolgálják, és jogukat kizárólag a gyermek érdekében gyakorolják. A gyermek érdeke a testi, értelmi és erkölcsi fejlődésének, valamint személyi és vagyoni jogainak és jogos érdekeinek biztosítása.²⁷

2.2. A szülői felügyelet alakulása a házasság felbontása esetén

Főszabályként a szülői felügyeletet a szülők közösen gyakorolják, ha nincs eltérő megállapodás vagy bírósági döntés. A Ptk. Családjogi Könyve szélesebb körben lehetővé teszi a szülők autonómiáját, például a közös felügyeletet, állampolgárság megváltoztatását és iskolaválasztást. A bíróság a gyermek érdekét mérlegelve hagyhatja jóvá a közös felügyeletre vonatkozó megállapodást, megegyezés hiányában pedig maga is így dönt. A különélő szülők megoszthatják a felügyeleti jogokat, és az egyikük is gyakorolhatja azt.²⁸ A bíróság a megállapodást csak akkor hagyja jóvá, ha az nem ellentétes a gyermek érdekével. A bíróság meggyőződése a gyermek érdekéről többnyire a szülők egybehangzó nyilatkozatán alapul, de

²¹ FILÓ – KATONÁNÉ PEHR i.m. 57-58.

²² Ptk. 4:21. § (5) bekezdés.

²³ Ptk. 4:21. § (6) bekezdés.

²⁴ Ptk. 4:79. §.

²⁵ Ptk. 4:148. §.

²⁶ Ptk. 4:173. § – 85. §

²⁷ FILÓ – KATONÁNÉ PEHR i.m. 102.

²⁸ REIDERNÉ BÁNKI i.m. 96-97.

teljes bizonyosságot a gyermekkel való személyes beszélgetés biztosít.²⁹ Ha a szülők nem tudnak megegyezni, a bíróság dönt arról, ki gyakorolja a felügyeletet. Az a szülő, aki felhatalmazást kapott, a gyermek sorsát érintő lényeges kérdések kivételével nem gyakorolhatja a jogokat. Együttdöntési joguk továbbra is van a gyermek életét érintő lényeges kérdésekben, mint például a gyerek neve, tartózkodási helye, állampolgárságának megváltoztatása és iskolájának, életpályájának megválasztása.³⁰

2.3. A gyermek érdeke

A New York-i egyezmény alaptétele, mely elfogadása óta minden, a gyermek jogairól szóló jogszabály kiindulópontja, az eredeti angol nyelvű szövegben „the best interest of the child” szóhasználattal jelent meg. Az első magyar változatban kissé helytelenül a gyermek mindenek felett álló érdekének lett fordítva. Először Herczog Mária vetette fel, hogy általánosságban nem beszélhetünk a gyermek mindenek felett álló érdekéről, hiszen sok esetben egyéb más szempontok vagy adott esetben más gyermekek érdekei is ütközhetnek, így napjainkban a sokkal inkább helyénvaló és az eredeti szándékot is jobban tükröző megfogalmazást használjuk: a gyermek legfőbb érdeke vagy a gyermek legjobb érdeke.³¹

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága által 2013-ban elfogadott 14. számú átfogó kommentár szerint a gyermek legfőbb érdeke három részből áll:

- a gyermek egyéni joga arra, hogy az őt érintő minden intézkedés és döntés során felmérjék, hogy mi a legfőbb érdeke és a különböző érdekek szembenállása esetén elsődlegesen az ő érdekét vegyék figyelembe azzal, hogy e jog a részes államokra nézve kötelezettséget keletkeztet, és közvetlenül alkalmazandó normaként a bíróság előtt hivatkozható – ez egyébiránt egyúttal kollektív gyermeki jog is;
- értelmezési rendezőelv: amennyiben az adott szabály különböző értelmezésekre ad módot, akkor a gyermek érdekeit leghatékonyabban elősegítő értelmezésnek kell érvényesülnie;
- olyan eljárási szabály, amely alapján a döntéshozónak ennek mentén az adott ügy ténybeli körülményei tükrében vizsgálnia kell a döntés gyermekre gyakorolt várható hatását, figyelemmel a gyermeket megillető jogokra azzal, hogy e vizsgálat megtörténtét a döntés indokolásában meg kell jelenítenie, megnevezve az alkalmazott szempontokat, azok egymáshoz viszonyítását és a gyermek legfőbb érdekeként megjelölt végeredményt.³²

A gyerek érdekének nem csak az ítéletben, hanem a per során is érvényre kell jutni³³, főleg, hogy a szülői felügyelet rendezésére irányuló perek megállapodás hiányában sokszor évekig tartanak. Akármeddig tart is az eljárás, akár születik megállapodás, akár nem, a gyermeknek joga és szüksége van arra, hogy folyamatosan tájékoztassák.³⁴

²⁹ Új Ptk Tanácsadó Testület véleménye, A szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perekben a bíróságnak a 14. életévét betöltött gyermeket – közvetlenül vagy szakértő útján – minden esetben meg kell-e hallgatnia? [Ptk 4:171. § (4) bek.] https://kuria-birosag.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=347&body_value= (Letöltés ideje: 2024.09.18.).

³⁰ REIDERNÉ BÁNKI i.m. 96-97.

³¹ NYITRAY i.m. 197.

³² General comment No. 14. (2013) on the rights of the child to have his or her best interest taken as primary consideration, 4. p., https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf, p. I. (Letöltés ideje: 2024.09.23.)

³³ BOROS Zsuzsa: A gyermek jogai és legfőbb érdeke – az Európa Tanács szakbizottsága vizsgálatának tükrében. Családi Jog 2022/1, 36.

³⁴ VISONTAI-SZABÓ Katalin: Közös vagy kizárólagos szülői felügyelet? A gyermek érdekének érvényre jutására a polgári kortól napjainkig. Díké - A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport folyóirata, DOI: 10.15170/DIKE.2022.06.02.17, 10.

3. A gyermek jogainak érvényesülése a családi széthullás tükrében

3.1. A gyermek meghallgatásához való joga

Thomas Hammarberg csoportosítása³⁵ alapján a Gyermekjogi Egyezmény három alapelve a részvétel, a védelem és az ellátás. A részvétel joga a gyermek aktív részvételét jelenti saját sorsát érintő kérdésekben, míg a védelem az erőszak, kizsákmányolás és káros hagyományok ellen biztosít jogokat. Az ellátás az alapvető szükségletek kielégítésére vonatkozó jogokat foglalja magában. A részvétel jogának alapja a gyermek véleményének meghallgatása és figyelembevétele. Ezt hívjuk „a 3P modelljének” is, utalva az angol szavak kezdőbetűjére: participation, protection, provision.³⁶ Az egyezmény előírja, hogy a gyerek szabadon kinyilváníthatja véleményét, amelyet korának és érettségének figyelembevételével kell mérlegelni. A gyermeknek lehetőséget kell biztosítani a bírói vagy közigazgatási eljárásokban való meghallgatásra.³⁷

A polgári perrendtartás szerint, ha a bíróság a kiskorú meghallgatásáról dönt, ügygondnokot rendel, a felek és azok képviselőinek távollétében is meghallgatja annak érdekében, hogy a gyerek önálló, befolyásmentes nyilatkozatot tudjon tenni, és a meghallgatásnak a gyerek számára megfelelő légkörben kell zajlania.³⁸ Magyar joggyakorlatban jellemzően három éves kortól hallgatják meg a gyermeket, körülbelül tízéves korig erre pszichológus szakértő közreműködésével kerül sor, amit egyrészt a gyermek kímélése, másrészt az életkori sajátosságok által megkívánt, különleges szakértelmet igénylő speciális nonverbális kommunikációs eszközök alkalmazása, és azok interpretálása indokol.³⁹ A tizennegyedik életévét betöltött gyermek véleményét minden esetben figyelembe kell venni, mivel ebben a korban már képes ítélőképességgel rendelkezni. A bíróság azonban mérlegelheti, hogy a gyermek ítélőképességgel bír-e az adott kérdésben, és a véleményének súlyát is.

A gyerek véleménye nem kötelező érvényű, és a döntésnek figyelembe kell vennie a gyerek legfőbb érdekét is. A gyerek véleménynyilvánítása nem abszolút jog, értékelése életkor, érettség és ítélőképesség függvénye, és nem kényszeríthető ki, csupán lehetőség, amely indokolt esetben biztosítandó.⁴⁰

3.2. Kapcsolattartás joga, külföldre vitel

A szülők különválása szinte mindig szükségessé teszi a kapcsolattartás rendezését, mivel az emberi természet és a szülői szeretet alapvető igénye, hogy a szülő nyomon követhesse gyermeke fejlődését, kapcsolatban maradhasson vele, és a közvetlen szülő-gyermek viszony fennmaradhasson.

A Ptk. 4:178. §-a szabályozza a kapcsolattartási jogot, vagyis nem a különélő szülő jogai és kötelezettségei között, hanem ezt követően önálló pontban azzal, hogy a különélő szülő legfontosabb jogosítványa a kapcsolattartás, hiszen ezen keresztül tud aktív részese lenni a

³⁵ Thomas HAMMARBERG: „The UN Convention on the Rights of the Child – and How to Make It Work” Human Rights Quarterly 1990/12, 97.

³⁶ LUX Ágnes: „A gyermekek jogai” in: Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat) 2018, [26], <http://ijoten.hu/szocikk/a-gyermekek-jogai>.

³⁷ Gyermekjogi Egyezmény 12. cikk

³⁸ Pp. 473. § (1) – (4)

³⁹ FEHÉRNÉ GAÁL Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben – a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján, Budapest, Családi Jog, 2016/2. 7., 9.

⁴⁰ VARGA Dóra: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás a nemzetközi jogi szabályrendszer keretei között polgári jogi megközelítésből. Jogi Fórum, Szentendre, 2023. október 20., 40.

gyermeke mindennapjainak, továbbá ilyen formában tudja elmélyíteni a szülő-gyermeki kapcsolatot. Amellett, hogy a különélő szülőnek – ha a bíróság vagy más hatóság eltérően nem rendelkezik – ez a legfontosabb jogosítványa és egyben kötelezettsége, a gyermeknek is joga, hogy különélő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn. Ennek zavartalanságát a gyermeket nevelő szülőnek vagy más személynek kell biztosítania.⁴¹

A Ptk. Családjogi Könyvének kapcsolattartási szabályai összhangban vannak a Gyermekjogi Egyezmény 9. cikk 3. bekezdésével, amely biztosítja, hogy a külön élő gyermek fenntarthassa a kapcsolatot mindkét szülőjével, kivéve, ha ez a gyermek érdekeivel ellentétes, például ha a szülő magatartása károsan hat a gyerek fejlődésére. A kapcsolattartás joga kiterjed a szülőre, nagyszülőre, valamint a gyermek nagykorú testvérére, szülőjének testvérére és házastársára, elősegítve ezzel a gyerek nevelését és fejlődését.

A kapcsolattartási jog magában foglalja a gyermekkel való személyes találkozást, a gyermek elvitelét lakóhelyéről, és az együtt töltött időszakokat, különösen iskolai szünetekben és ünnepekkor. Emellett kiterjed a kapcsolattartás személyes találkozás nélküli fenntartására is. A kapcsolattartás lehet folyamatos, időszakos vagy felügyelt. Folyamatos, ha rendszeresen ismétlődik, például a gyermek elvitelével. Időszakos, ha hosszabb együttléteket jelent szünetekben vagy ünnepekkor, akár születésnapok alkalmával is. A felügyelt kapcsolattartás biztonságos környezetben segíti a családi kapcsolat építését vagy annak helyreállítását.⁴² A gyermek életkorával nő az autonómiája, és önállóan is meglátogathatja a különélő szülőt.⁴³ A különélő szülő személyes találkozás nélkül is jogosult kapcsolattartásra, például levelezés, telefon vagy más informatikai eszköz útján. A gondozó szülőnek tiszteletben kell tartania a gyermek magánéletét és levelezési titkát, elkerülve minden önkényes vagy törvénytelen beavatkozást.⁴⁴

A Ptk. kifejezetten kinyilvánítja, hogy a kapcsolattartás joga - ha a bíróság vagy a gyámhatóság a gyermek érdekében eltérően nem rendelkezik - kiterjed a gyermek meghatározott időtartamú külföldre vitelére is.⁴⁵ A New York-i Gyermekjogi Egyezmény 10. cikkének 2. pontja szerint a gyermeknek joga van – kivételes esetek kivételével – mindkét szülőjével rendszeres személyes kapcsolatot fenntartani, még ha szüleik különböző államokban élnek is. Az elvitel költségei a kapcsolattartásra jogosultat terhelik, de nem minden esetben háríthatók a gondozó szülőre. A költségek viselésékor figyelembe kell venni a szülők anyagi helyzetét és a lakóhely változtatásának indokait.⁴⁶

3.3 Gyermekelhelyezés

A házasság felbontásakor, ha a feleknek közös kiskorú gyermekük van, a gyermek elhelyezésének kérdése mindig előtérbe kerül. A Ptk. Családjogi Könyve a szülők megegyezését helyezi előtérbe, akár peres eljárásban, akár azon kívül. A gyermek érdekének elsődlegessége minden esetben érvényesül, ahogy a Polgári perrendtartásról szóló törvény is kimondja, hogy a bíróság a szülői felügyeletről szóló egyezséget a gyermek érdekét figyelembe véve hagyja jóvá.⁴⁷ A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a megegyezéssel bontóperek száma

⁴¹ FILÓ – KATONÁNÉ PEHR i.m. 145.

⁴² FILÓ – KATONÁNÉ PEHR i.m. 160-161.

⁴³ SZALMA Ivett – RÉKAI Krisztina: Szülői felügyeleti jog, kapcsolattartás és tartásdíjfizetés a különélő magyar szülők gyakorlatában. Szociológiai Szemle 2019/4, 102.

⁴⁴ SOMFAI Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. ORAC Kiadó, Budapest, 2009, 88.

⁴⁵ Ptk 4:180. (2)

⁴⁶ REIDERNÉ BÁNKI i.m. 182–183.

⁴⁷ Pp. 477. § (3) bekezdés.

magasabb, mint az ún. „ellenzéses” pereké⁴⁸, azaz a szülők a gyermekelhelyezés, és az egyéb járulékos kérdésekben az esetek nagyobb százalékában meg tudnak állapodni.

Ha a szülők nem tudnak megegyezni a gyerek elhelyezéséről a bontóper során, bármelyikük kérheti, hogy nála helyezték el a gyermeket. A bíróság döntése azon alapul, hogy melyik szülőnél biztosítható leginkább a gyermek érdekében szükséges testi, értelmi és erkölcsi fejlődés, valamint az állandóság, amely nemcsak a lakóhelyre, hanem a személyes kapcsolatokra is vonatkozik. A bíróság megvizsgálja a szülők alkalmasságát, meghallgatja őket, és a bíró több tárgyaláson keresztül ismeri meg a szülők egyéniségét, mentalitását és életmódját.⁴⁹

3.4. A gyermek érdeke a lakáshasználat rendezésénél

A szülők közös lakása szolgál tehát a család otthonául, amely a családi együttélés és a gyermekek gondozásának, nevelésének alapvető „színtere”. mivel a közös otthon védelmét elsősorban a közös kiskorú gyermek érdeke indokolja, így többek között a jogalkotónak, a jogalkalmazónak, de elsősorban a szülőknek kell kiemelt védelemben részesíteniük a kiskorú gyermek lakáshasználatához fűződő jogát.⁵⁰ Ez tükröződik a Családjogi Könyv azon rendelkezésében, amely szerint a szülők kötelesek a saját háztartásukban biztosítani kiskorú gyermekük lakhatását a gondozás és nevelés keretein belül.⁵¹ A szerződéses rendezésnél lényegesen gyakoribb az az eset, hogy a házasság felbontása vagy az életközösség megszűnése esetén a bíróság dönt a közös lakás további használatáról. E döntéshozatal során a bíróságnak törekednie kell arra, hogy a lakáshasználat rendezése különösen a lakáshasználatra jogosult gyermek érdekeinek megfelelően, például nem rendelhet el osztott lakáshasználatot a közös jogcímen lakott lakás vonatkozásában, ha az egyik fél olyan felróható magatartást tanúsít, amely miatt a közös lakáshasználat a kiskorú gyermek érdekeinek súlyos sérelmével járna. Az ütköző érdekek mérlegelése során a bíróság elrendelheti a lakás osztott használatát, ha az alkalmas, a lakáshasználatra jogosult kiskorú gyermek érdekében, különösen ha a szülői felügyeleti jogot gyakorló másik házastársnak biztosította a felügyeleti jogot. Kivételesen indokolt esetben a bíróság feljogosíthatja a másik házastársat a lakás kizárólagos használatára is, ha a kiskorú gyermek lakhatása másképp nem biztosítható, például ha a lakás nem osztható meg, vagy a család nem tud elköltözni.

A gyermek érdekének előtérbe helyezése a lakáshasználat rendezésekor a felbomló családban alapvető fontosságú a gyermek mentális és érzelmi jólétének biztosítása érdekében. A legpozitívabb végkimenetel az, ha a gyermek továbbra is a megszokott otthonában maradhat, folytathatja iskolai és közösségi életét, és mindkét szülővel szoros kapcsolatot tarthat fenn, miközben megfelelő pszichológiai támogatást kap.

Záró gondolatok

Az emberi jogok evolúciója tükrében a gyermeki jogok története kiemelkedően fontos szegmens. Az ókortól napjainkig tartó fejlődés során a gyermekek státusza és jogai jelentős átalakuláson mentek keresztül. A római jogban még alá-fölérendeltségi viszonyban lévő

⁴⁸ GRÁD András – JÁNOSKÚTI Gyöngyvér – KÖRÖS András: „Tévhittek kontra valóság”, Családi jog 2007/1. 17.

⁴⁹ REIDER NÉ BÁNKI i.m. 112–113.

⁵⁰ FAZEKAS Ágota: A gyermeki jogok érvényesülése az új Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvében, Pro Futuro 2016/2, 46.

⁵¹ Ptk. 4:152. § (2) bekezdés.

gyermekek mára már önálló jogalanyokként jelennek meg, akiket speciális védelem és jogok illetnek meg. A 20. század valóban a gyermekek évszázada lett, ahogyan Ellen Key jósolta.

A gyermeki jogok érvényesülése nemzetközi és nemzeti szinten egyre nagyobb figyelmet kap. Magyarországon több jogszabály, köztük az Alaptörvény, a Polgári Törvénykönyv és a Gyermekvédelmi törvény is biztosítja és védi a gyermekek jogait. A felbomló családokban a gyermekjogok védelme tovább javítható lenne, például gyermekjogi szakértők és mediátorok bevonásával, a szülők közötti együttműködés támogatásával, valamint a bírósági döntések során a gyerekek érdekeinek elsődlegességével. A társadalmi tudatosság növelése szintén fontos lenne a gyermekjogok érvényesítésének javításához.